

DOROMB

Közköltészeti tanulmányok 3.

Szerkesztő
CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

reciti
Budapest • 2014

Készült az OTKA 104758. sz. pályázat támogatásával
az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetében

Könyvünk a Creative Commons
Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc
(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>)
feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.
A köteteink honlapunkról letölthetők. Éljen jogaival!

ISSN 2063-8175

Kiadja a *reciti*, az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének
recenziós portálja • www.reciti.hu
Borítóterv, tördelés, korrektúra: Szilágyi N. Zsuzsa
Nyomda és kötetészet: Pannónia Print Kft.

Nyomtatott vőfélykönyvek, vőfélyverses ponyvák a XIX. században

A magyar parasztlakodalom költészetének jellegzetes műfaja, a vőfélyvers a XVIII. század végén született, első szövegeit ponyvanyomtatványokról ismerjük.¹ A megelőző évszázadok közköltészeti szöveg hagyományának szerves részeként, majd annak kései folytatásaként, a szóbeliség, illetve a kézirat és a nyomtatott írásbeliség hármasság kapcsolatrendszerében virágzott a XIX. században. A legkorábbi, ponyván kiadott vőfélykönyvek az 1793 körüli évekből valók, a váci nyomdából. A Mátyus Péter-féle „8 oldalas *Vőfények kötelessége* a későbbi magyar vőfélykönyvek prototípusa lett, s a nagyszámú, közkezen forgó anonim vőfélykönyv mellett évtizedeken keresztül újra meg újra kinyomtatták az ország legkülönbözőbb vidékein”. Mellette a vele egykorú, a váci nyomdában „1793 után készített *Újdonnan új vőfény kötelesség* című anonim füzet vált a későbbi mezővárosi, paraszt-polgári vőfélykönyvek mintájává, alapszövegévé. [...] használhatóságát felismerve, változtatás nélkül vagy kisebb-nagyobb helyi/egyéni változtatásokkal – nemegyszer Mátyus Péter rigmusaival kombinálva – ezt is újranyomtatták (önálló ponyván és kalendáriumokban egyaránt) és másoltatták kéziratossá füzetekbe a következő 120 évben”.²

Tanulmányomnak az a célja, hogy röviden áttekintse ennek a 120 évnek a ponyvatermését az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményeiben őrzött anyag alapján, az első világháborúval bezárólag. A füzetek összehasonlító vizsgálatából kirajzolódnak egy-egy időszak legnépszerűbb vőfélykönyvei, amelyek

* A tanulmány a szerző bölcsészdoktori disszertációjának egyik fejezete, vö. TÓTH Arnold, *Vőfélykönyvek és vőfélyversek a 19. században: Kéziratossá vőfélykönyvek Északkelet-Magyarországon*, kézirat, Bp., ELTE–BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola (Folklore Tanszék), [2011], 25–38. A disszertáció megjelenése a miskolci Herman Ottó Múzeum kiadásában 2015 nyarára várható.

1 A vőfélyvers műfaji besorolásának kérdését röviden összefoglalja KÜRTI László, *Lakodalmak, vőfélyek és vőfélykönyvek a Felső-Kiskunságban*, Cumania, 26(2013), 213–250.

2 *Közköltészet 2: Társasági és lakodalmi költészet*, s. a. r. Csörsz Rumen István, KÜLLÖS Imola, Bp., Universitas, 2006 (Régi Magyar Költők Tára: XVIII. század, 8; a továbbiakban: RMKT XVIII/8), 651.

az egymással mutatott szövegszintű egyezések alapján jól azonosítható típusokba, e típusok pedig kiadványtörténeti családfába rendeződnek.

Országos terjesztésű, nagy példányszámú füzetek

A néprajzi, folklorisztikai szakirodalomban több helyütt olvashatunk 1790 előtti, az 1780-as évekre vagy időben még korábbra helyezett vőfélyverses ponyvák-ról. Ilyen korai nyomtatványok létezését természetesen nem zárhatjuk ki teljes bizonyossággal, de a jelenlegi ismereteink szerint nem valószínű ezek felbukkanása. A folklorisztika sokáig megelégedett a műfaj eredetének hozzávetőleges datálásával, egy körülbelüli korszakmegjelöléssel, ezért nem történt meg mostanáig a ponyvafüzetek alaposabb áttekintése.³ (Az 1793 előtti, legfeljebb az 1780-as évek végére keltezhető vegyes lakodalmi versgyűjtemények még nem vőfélykönyvek, hanem azok közvetlen előzményei.)

A datálást nehezíti, hogy a váci nyomdában megjelent első vőfélykönyveken (és azok 1800 utáni kiadásain szintűgy) nincsenek feltüntetve a kiadás évét jelző dátumok. Jellegzetes a *Nyomtatott ebben az esztendőben*, illetve a *Nyomtatott a múlt Farsangkor*, vagy a *Nyomtatott Sz. Jakab havának 2dik napján* típusú datálás. Kivétel ez alól a Pesten, Patzkó Ferenc nyomdájában megjelent egyik első utánnomás, amelynek címlapján 1793-as évszám olvasható.⁴ Szintén 1793-as az a változat, amely Vácott, más címmel jelent meg, feltehetően szintén Mátyus Péter

3 Dégh Linda a 18. század elejére teszi az első nyomtatott vőfélykönyvek megjelenését, de az általa név szerint idézett szerzők és konkrét címmel hivatkozott kiadványok mind a XIX. század második feléből származnak. DÉGH Linda, *Egy székelly lakodalmi ének eredetének kérdése*, Ethnographia, 61(1950), 57–74. Rá hivatkozva 1731-re teszi az első (nyomtatott?) debreceni vőfélykönyv megjelenését BAKÓ Ferenc, *Palócföldi lakodalom*, Bp., Gondolat, 1987, 19. Györgyi Erzsébet a 18. század második felétől említi a ponyvafüzetek megjelenését, sajnos konkrét címek, adatok nélkül. GYÖRGYI Erzsébet, *A házasságkötés szokásai = Magyar néprajz*, VII, *Népszokás, néphit, népi vallásosság*, főszerk. DÖMÖTÖR Tekla, szerk. HOPPÁL Mihály, Bp., Akadémiai, 1990, 32–66. A Magyar Népzene Tára III/A kötetének bibliográfiája tartalmaz egy címet: *Násznagyok kötelessége...* Mátyus Pétertől, 1781-es dátummal. *Lakodalom*, s. a. r. KISS Lajos, szerk. BARTÓK Béla, KODÁLY Zoltán. Bp., Akadémiai, 1955 (A Magyar Népzene Tára, III/A–B), 1304. Ujváry Zoltán az 1770-es évekre teszi az első ponyvai vőfélykönyv-adatokat. UJVÁRY Zoltán, *A kánai menyegzőről szóló ének egy nyitrai faluból*, Néprajzi Látóhatár, 6(1997), 494–498. Ilyen korai példányokkal kutatásaim során én nem találkoztam. Pogány Péter és Küllös Imola sem említenek ponyvanyomtatványon megjelent vőfélykönyveket 1790 előtti időből. POGÁNY Péter, *A magyar ponyva tüköre*, Bp., Magyar Helikon, 1978; RMKT XVIII/8, 651. Pogány szerint ez az 1781-es datálás és a pozsonyi eredet-meghatározás csak tévedés lehet. POGÁNY Péter, *Folklor és irodalom kölcsönhatása a régi váci nyomda működése nyomán 1770–1823*, I, *Vásári ponyvairatok*, Bp., Akadémiai, 1959 (Irodalomtörténeti Füzetek, 24), 120.

4 *Vőfények kötelessége: Irattott Mátyus Péter által*, Kolozsvár, Akadémiai Kvt. R 128940. Forrásjegyzékében közli az RMKT XVIII/8, 717.

szerezvényeként.⁵ A datálást megerősíti egy harmadik ponyvafüzet is, amelynek szövege konkrétan utal egy 1791. január 27-én tartott lakodalomra.⁶

A ponyvafüzetek műfaj történeti jelentőségét, és ezzel együtt a téma korszokolásában játszott döntő szerepét az magyarázza, hogy *kéziratos* vőfélykönyv a XVIII. századból mindeddig nem került elő. A legkorábbinak az 1826-os *Makói énekeskönyv* tekinthető;⁷ a korai kéziratok közé pedig többek között az 1839-es kecskeméti *Pántzél János énekeskönyve*⁸ és ennek kortársa, a *Kisgyőri vőfélykönyv* (1841–1843)⁹ tartoznak. Ez utóbbi, vegyes tartalmú kéziratos könyv tartalmaz ugyan 1788-as és 1792-es dátumbejegyzéseket, ám ezek a vőfélyverseket megelőző első részben találhatók, illetve ekkor kerülhettek a később teleírt lapok széleire.¹⁰

A népi kéziratos anyag 1800 előtti – sőt, jelenleg úgy tűnik, 1825 előtti – hiánya arra enged következtetni, hogy a vőfélyversek ponyvai eredete és nyomtatásban történő elsődleges terjedése valószínűbb, mint a népi kéziratos tradíció elsőbbsége. A váci kiadványok előképeit, műfaj- és szövegtörténeti előzményeit a XVIII. századi kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények közköltészeti anyagában kell keresnünk, és nem a későbbi népi (paraszti) kéziratos könyvek között. Ugyanakkor tény az is, hogy a XIX. század második felében megjelenő, újabb tartalmakat felvonultató ponyvák bizonyíthatóan merítettek közkézen forgó kéziratos könyvekből vagy a szájhagyományból. A ponyvanyomtatványt másoló és „azt csak variálgató” népi verselő sztereotípiája tehát éppúgy igaz lehet, mint Stoll Bélának az a kijelentése, hogy az 1839-es kecskeméti Pántzél János-énekeskönyv „a későbbi nyomtatott vőfélykönyvek kéziratos őse”.¹¹ A szöveg hagyomány három hordozó közege: a szóbeliség, a kéziratos írásbeliség és a

5 *Vőfények kötelessége, mely a' lakadalmasoknak mulatságokra kinyomtatott*, Vác, Gottlieb Antal, 1793, Országos Széchényi Könyvtár (a továbbiakban OSZK) 819.062.

6 *Vőfényi kötelességről, és két szép új világi énekek az házasúlandó legényekről: Nyomtatott ebben az esztendőben*, OSZK 820.772. A kérdéses szöveget teljes terjedelmében közli az RMKT XVIII/8, 652–653.

7 KÜLLŐS Imola, *Makói énekeskönyv = Makó néprajza*, szerk. TÓTH Ferenc, Makó, Bába, 2008 (Makó Monográfiája, 3), 631–656.

8 OSZK Kézirattára, Oct. Hung. 416.

9 TÓTH Arnold, *18–19. századi vőfélyversek egy kisgyőri népi kéziratos gyűjteményben*, A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, 41(2002), 335–377; Uő, *Újabb vőfélyversek a kisgyőri népi kéziratos gyűjteményből*, A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, 42(2003), 543–566.

10 TÓTH, *18–19. századi...*, i. m., 336–337. Nem nevezhetjük kéziratos vőfélykönyvnek a vegyes tartalmú, nem paraszti környezetben keletkezett kéziratos énekeskönyveket és versgyűjteményeket. Bár a *Dávidné Soltári* (1790–1791), az ezt másoló *Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (19. század eleje) és a *Pál István-énekeskönyv* (1796–1800) számos olyan szöveget tartalmaz, amelyek a Mátyus Péter-féle *Vőfények kötelességében* is megjelentek, ezek még nem a lakodalom menetét irányító vőfélyek használatára készültek.

11 STOLL Béla, *A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1526–1840)*, 2., bőv. kiad., Bp., Balassi, 2002, 397.

nyomatott írásbeliség egy egységes kapcsolatrendszert alkot, amiből a nyomtatást tudjuk a legkorábbi adatokkal tetten érni.

A nyomtatott füzetek lakodalmi használatának első leírása 1827-ből, Edvi Illés Páltól származik. „Azon beszédek és versek, mellyeket könyv nélkül mondanak [...] a' leány-kéréskor, menyasszony' elbútsztatáskor (siratónak hívják), vagy a' lakodalmi vendégség közben (ez az úgynevezett vőfélylevél) [...] A' komáromi Könyvnyomatató-műhelyben kinyomtatva is olvashatni, s' található a' köznép kezeiben [...]”.¹² Ezt követően a XIX–XX. században kevés olyan lakodalom-leírás született, amelyik ne tett volna említést a ponyvanyomtatványokról és azok paraszti használatáról. Jelentőségüket Dégh Linda így foglalta össze: „[...] majdnem két évszázadon keresztül irányították a nyomtatott szövegek a lakodalmat, szöveggönyvet adtak szervezőjének, a vőfélynek [...] a múlt század folyamán alig volt olyan vidéki nyomda, ahol vőfélykönyvet ki ne nyomtattak volna, vásári- és búcsúponyvákon ne árulták volna”.¹³ Tágabb összefüggéseiben láttatja a vőfélyverses ponyvafüzeteket Keszeg Vilmos, amikor a populáris olvasmányok sorában, a *kalendárium*, a *hírvers* (paraszti nevén *história* vagy *krónika*) és a *biblia-imakönyv* között helyezi el azokat.

A néphez szóló populáris kultúra másik műfaja a *ponyva*, más néven a *népkönyv*. Akárcsak a kalendárium, nem írói, hanem kiadói vállalkozás, amely az eladhatóságot tartotta szem előtt, s ezért a társadalom egészéhez szólt. A népszerű irodalom az eladhatóság érdekében olvasói igényekhez igazodott, változatos olvasmányokat kínált. Volt közöttük verses história, allegorikus moralitás, mesterségdicséret, széphistória, mese és monda, átdolgozott műköltői alkotás, férfi-, nő-, anyósparódia, azaz minden, ami akár a kíváncsiságot, akár a szenzációéhséget, akár a vallásos, erkölcsi vagy társadalmi érzékenységet fel tudta csigáznai.¹⁴

És természetesen volt köztük lakodalmi köszöntő és vőfélyrigmus, amelynek az eladhatóságát egyrészt a műfaj felülről lefelé szálló társadalmi divatja, másrészt a készre gyártott forgatókönyvszerű versfüzerek gyakorlatias hasznossága garantálta.¹⁵

A vőfélyverses ponyva abban az 1770 óta működő váci nyomdában született, amelyet az alapító tulajdonos, Ambró Ferenc halála (1792) után Gottlieb Antal

12 EDVI Illés Pál, *A' magyar Parasztok' lakodalmi szokásaik*, Tudományos Gyűjtemény, 12(1827), 3–25.

13 DÉGH, *i. m.*, 60–61.

14 KESZEG Vilmos, *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség*, Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 2008 (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 3), 77.

15 A nemesség felől a parasztság felé tartó lakodalmi divatok kérdéséhez lásd DÉGH, *i. m.*, 60–61; illetve konkrétan a vőfélyversekkel kapcsolatban RÉSŐ ENSEL Sándor, *Magyarországi népszokások*, szerk., utószó VEREBÉLYI Kincső, Bp., Osiris, 2000, 340–341.

vásárolt meg 1793-ban. Ez a két név egyúttal két korszakot is jelent a nyomda történetében, melyeket a kiadványok formai jegyei alapján is el lehet egymástól különíteni.¹⁶ Az első vőfélykönyvek még Ambró Ferenc idejében megjelentek, de igazi kiteljesedésük már a Gottlieb-korszakhoz köthető.

Vácott ekkortájt sűrű egymásutánban több különböző című és különböző borítójú lakodalmi füzet is napvilágot látott, amelyekből néhány év alatt kialakultak a műfaj később klasszikusnak számító prototípusai. Az első kiadványok vegyes tartalmú lakodalmi gyűjtemények voltak, s a házassággal, párválasztással kapcsolatos moralizáló és mulattató versek között megjelent bennük két újabb szövegcsoport: a szertartásos mozzanatokot bevezető próza (násznagyi vers), illetve a vőfélyvers. Ezekből a vegyes füzetekből később elmaradoztak a korábban domináns közköltészeti műfajok, és külön ponyvatípus lett a tisztán vőfélyrigmusokat tartalmazó nyomtatott vőfélykönyv.

A folyamat első állomásának tekinthető a *Három szép új ének* című kiadvány, feltehetően 1789 augusztusának első hetéből. Ennek első verse, *Az házasulandó Legényekről* megjelent egy másik lakodalmi ponyván, *Vőfényi kötelességről és két szép új világi énekek az házasulandó legényekről* címmel, 1791-ben. Ez már egy prózai násznagyi köszöntővel kezdődik, amely konkrét utalásokat tartalmaz a vőfényi teendőkre vonatkozóan.¹⁷ E kettőnek a szerzőjét nem ismerjük, de az bizonyos, hogy a vőfélykönyvek közvetlen előzményeit, illetve azok egykorú lakodalmi párhuzamait jelentik. A korai váci ponyvák közé tartozik a Mátyus Péter-féle *Násznagyok kötelessége...*, amely kétféle kiadásban is megjelent ezekben az években, és afféle násznagyi szertartáskönyv, agenda jellegű prózai szöveggyűjtemény volt, találós kérdésekkel és kátészerű, bibliai kérdés-felelet formátumú szórakoztató résszel kiegészítve.¹⁸

Az egyes konkrét példányok vagy címek helyett pontosabb és kifejezőbb, ha a vőfélyverses ponyvákat típusokba soroljuk, és a továbbiakban típusjelekkel azonosítjuk az egymástól gyakran térben és időben is távol álló, ám egyforma kiadványokat.¹⁹

16 POGÁNY, *Folklór és irodalom...*, i. m., 88–95.

17 Teljes szövegét idézi az RMKT XVIII/8, 652–653. Jelzete: OSZK 820.772.

18 *Násznagyok kötelessége, mely a násznagyságban forgolódo embereknek kedvéért íratott Mátyus Péter által: Nyomtatott ebben az esztendőben*, OSZK 820.775.

19 Ezt a téma kutatói már az első elemzésekben is hasonló módon alkalmazták: Cserbák András a kalendáriumok könyvészeti kutatása kapcsán az egyes konkrét címek helyett inkább kalendárium-típusokról beszélt. CSERBÁK András, *Kalendárium-típusok a Néprajzi Múzeum gyűjteményében*, Bp., Néprajzi Múzeum–Múzsák, 1988 (Néprajzi Közlemények, 29).

A típus

A fentebb felsorolt 1790 körüli őstípusokkal egy időben jelenhetett meg *A' magyar fő-félynek hármas lakadalmi daljai* című kiadvány, amelynek három szövege közül a harmadik már egy teljes lakodalmi vőfélyrigmus-gyűjtemény.²⁰ Érdekessége, hogy a vőfélyverses rész nincs külön egységekre tagolva, hanem a ponyvafüzet hármas beosztása szerint haladva egyvégtében hozza az egyébként nyilván különálló, és később valóban szét is váló verseket. Pogány Péter úgy értelmezi, hogy „Gottlieb különféle régebbi lakodalmi tárgyú kiadványokból állította össze ezt a füzetkét”.²¹ Én azonban a felsorolt, vegyes jellegű ponyvák közé sorolom, s úgy vélem, hogy időrendben ez lehetett a legkorábbi vőfélyverses ponyvafüzet. Ebben van ugyanis a Mátyus Péter-féle későbbi szöveg legrövidebb, legegyszerűbb változata. (A ponyvanyomtatványok a későbbi évtizedekben kivétel nélkül az egyszerűtől az összetett felé, a rövidebtől a hosszabb szövegek felé haladnak.) A *Házasságot megtudjátok, Isten szerzette kezdetű* oktatóvers pedig egy 1792. évi, szintén váci füzetben is megtalálható (*Szép öt egybe kaptolt énekek. Nyomtatott 1792-dik Esztendőben*), ami azt jelenti, hogy tematikájában és összetételében a *Hármas lakadalmi daljai* a korai vegyes kiadványokkal mutatja a legtöbb hasonlóságot.

Ezek alapján ezt a kiadványt tekintem a legelső nyomtatott vőfélykönyvnek, s a továbbiakban *A típusú* ponyvaként hivatkozom rá. A betűjelzések használata azért indokolt, mert a könyvkiadók gyakorlata szerint ugyanaz a füzet többszöri kiadásban, változatlan utánnyomásban, vagy más címmel és más címlappal, de azonos tartalommal sokszor megjelenhetett egymás után.

B típus

A *Hármas lakadalmi daljai* (A) című kiadvány vőfélyverses részét Mátyus Péter kiemelte, tematika szerint egységekre tördelte, strófákra szedte, néhány versszakkal kiegészítette és belső címekkel megkülönböztetve önállóan adta közre *Vőfények kötelessége. Irattatott Mátyus Péter által* címen (B típus). Ennek első példánya valószínűleg még az Ambró-korszakban megjelent, talán 1791–1792 körül. Az ismertebb kiadások már a Gottlieb-korszakból valók, sőt 1793-ban már Pesten, Patzkó Ferenc nyomdájában is készült egy utánnyomás.²² A kissé el-

20 OSZK 820.774, illetve OSZK PNY 2.962. A könyvtári katalógusban 1800 körüli datálás szerepel, de szerintem ez a ponyva már 1793 előtt is létezhetett.

21 POGÁNY, *Folklór és irodalom...*, i. m., 122.

22 *Vőfények kötelessége: Irattatott Mátyus Péter által*, Kolozsvár, Akadémiai Kvt. 128940 (vö. RMKT XVIII/8, 717); *Vőfények kötelessége, mely a' lakadalmasoknak mulatságokra kinyomtatott*, Vác, Gottlieb Antal, 1793, OSZK 819.062.

térő cím (*Vőfények kötelessége, melly a' lakodalmásoknak multságokra kinyomtatott Vátzon*) részben különböző tartalmat is takar: a változatlan szövegű vőfélyrigmusok mellé a házasságról szóló egyéb versek is bekerültek. A minket érdeklő rész azonban nem változott, így az 1793 utáni példányokat is Mátyus Péter-féle *Vőfények kötelességének* és B típusú ponyvának tekinthetjük. Az alapkiadás szó szerint azonos utánnomásai Budán Bagó Mártonnál, illetve Aradon Réthy Lipótnál még az 1850–1860-as években is megjelentek.²³

C típus

A szövegek elé illesztett prózai hivatásokkal kiegészülve jött létre ezekből a C típusú ponyva, amelynek példányai lényegében már nem az eredeti váci kiadványok változatai, hanem a század közepén sokasodó utánnomásoké (azaz a legelsőeknek már harmadlagos variánsai) voltak. Ezek a kissé eltérő *Vőfények kötelessége. Összveilleszté Mátyus Péter* címmel jelentek meg Nagyváradon, Szegeden és Debrecenben az 1860-as években, különböző címlapokkal.²⁴ Ezt követően már nincs tudomásunk újabb utánnomásokról és variánsokról. Az első három ponyvatípus szövegei a későbbiekben az újabb szerkesztésű, bőségesebb ponyvafüzetekbe szétszórtan beépülve éltek tovább még a XX. században is. Mivel jelentős különbség nem mutatkozik közöttük, a továbbiakban ezeket és változatlan utánnomásaikat összefoglalóan A–B–C típusú ponyvának nevezük, érzékeltetve ezzel a tartalmi hasonlóságot közöttük.

A műfaj megalapozásában kiemelkedő szerepet játszó Mátyus Péter életrajzát nem ismerjük. Annyit tudunk róla, hogy külföldön járt egyetemre, és 1783-ban egy rövid időre ő vette át Rát Mátyástól az első magyar nyelvű újság, a pozsonyi Magyar Hírmondó szerkesztését. Lapszerkesztői munkássága nem volt eredményes: a színvonal csökkenése miatt megcsappant előfizetőinek száma, és 1783 decemberében át kellett adnia a munkát Révai Miklósnak. Néhány hónapnyi működése során biztosan kapcsolatban állt a Patzkó-nyomdával, mert náluk megjelent újdonságokról közölt rövid híreket.²⁵ Ez a pesti nyomda adta ki később vőfélykönyvének első utánnomását is. (A váci nyomda leendő tulajdonosa, Gottlieb Antal pedig a pesti Patzkó-nyomda művezetője volt ekkoriban.) Mátyus neve 1785-től tűnik fel a váci nyomda ponyvafüzetein, ahol először kegyes elmékedéseit, később református imádságait és a Szentírás szavaiból ösz-

23 Váci kiadású az OSZK 820.770, későbbi változatlan utánnomások: OSZK PNY 578, PNY 611, PNY 3387 és PNY 3396.

24 OSZK PNY 612, PNY 630 és PNY 1316.

25 *A magyar sajtó története (1705–1848)*, főszerk. SZABOLCSI Miklós, szerk. KÓKAY György, Bp., Akadémiai, 1979, I, 83.

szeszedegetett keresztény ábécéjét adták ki.²⁶ Személyével kapcsolatban talán az a legfontosabb, hogy művelt értelmiségiként – sőt a korabeli író-szerkesztő elit egyik képviselőjeként – szerzett vőfélyrigmusokat, illetve adta a nevét a tömegigényeket kielégítő kiadói vállalkozásokhoz. A ponyvafüzet és a vőfélyvers közvetítő szerepe, a műfaj társadalmi rétegek közötti átjárhatósága érhető tetten tevékenységében.

D típus

Az A–B típusok első példányaival egy időben, a formai jegyek alapján már a váci nyomda Gottlieb-korszakában, azaz 1793 körül jelent meg ugyanott a D típusú ponyva, az *Újdonnan új vőfény kötelesség...* című füzet, amelyet gyakran *anonim váci vőfélykönyv* néven hivatkozik a szakirodalom.²⁷ Ennek szerzősége kérdéses: Pogány Péter szerint Mátyus Péter szerzeménye ez is, míg Küllős Imola következetesen anonim kiadványnak nevezi.²⁸ Annyi bizonyos, hogy tartalmilag teljesen különbözik az előzőtől, mindössze kétstrófányi szöveg egyezik meg a kettőben. A kéziratos vőfélykönyvekbe ez a ponyvaszöveg nagyobb számban került át és folklorizálódott, valószínűleg azért, mert lakodalmi ételsora jobban megfelelt a korban szokásos ünnepi étrendnek.²⁹ A kiadvány rendszeres függeléke volt az *Egy 60 Esztendő Hajadonnak Temetési Versei* című vénlánycsúfoló mulatóvers, Mátyási József népies szatírája. Ez a szöveg részleteiben bekerült Csokonai Vitéz Mihály *Dorotttyájába* is, illetve 1793-ban Bécsben, majd 1798-ban Vácott külön is kiadták. Kéziratos változatai is ismertek.³⁰ A D típusú ponyva változatlan utánnomásai előbb Bagó Mártonnál Budán, majd a korábbi üzlettárs Gyurián Józsefnél Pesten jelentek meg az 1850–1860-as években.³¹

26 POGÁNY, *Folklór és irodalom...*, i. m., 192; RMKT XVIII/8, 651.

27 *Újdonnan új vőfény kötelesség, melyet az ilyen hivatalokban forgolódnók kedvéért készített és kiadott egy versellő: Nyomtatott Sz. Jakab havának 2dik napján*, OSZK PNy 3386, OSZK 820.392 és 820.771.

28 POGÁNY, *A magyar ponyva...*, i. m., 157; KÜLLÖS Imola, *Közköltészet és népköltészet: A XVII–XIX. századi magyar világi közköltészet összehasonlító műfaj-, szüzsé- és motívumtörténeti vizsgálata*, Bp., L'Harmattan, 2004 (Szóhagyomány), 260.

29 KISBÁN Eszter, *Menyegzői lakomák a magyar parasztoknál a 18–19. században = Népi kultúra Magyarországon a 18. században*, szerk. PALÁDI-KOVÁCS Attila, SZILÁGYI Miklós, Bp., Akadémiai, 1993 (Népi Kultúra – Népi Társadalom, 17), 81–106.

30 POGÁNY, *A magyar ponyva...*, i. m., 160; BÁN Imre, JULOW Viktor, *Debreceni diákirodalom a felvilágosodás korában*, Bp., Akadémiai, 1964, 83–90.

31 OSZK PNy 2951, PNy 3336.

E típus

A XIX. század első feléből az A–B–C és a D típusokon kívül egyéb országon elterjedt ponyvanyomtatványt nem ismerünk: sem a szakirodalmi adatokban, sem a közgyűjteményekben nem találtunk eddig ezektől eltérő kiadványokat körülbelül 1850-ig. A következő nagy alapszöveg, az E típusú *Legújabb vőfények kötelessége* először 1855-ben Budán jelent meg Bagó Márton kiadásában.³² Hosszas címadásában – nyilván szándékosan – a D-t követi, terjedelme viszont lényegesen nagyobb a korábbiaknál. Egyesíti magában gyakorlatilag a teljes A–B–C és a teljes D típust, és azokhoz képest sok új szöveget is tartalmaz. Szerzőjéről semmilyen információnk nincsen, a füzet későbbi, más kiadók által átvett változataiban sem találunk sehol erre vonatkozó utalásokat. A típus első kiadója, Bagó Márton a budai Landerer-nyomda örököse és folytatója volt, kiadói és nyomdászati tevékenységét 1833–1873 között végezte, 1847-ig Gyurián Józseffel közösen, később annak kiválása után önállóan. Műhelyének gyakori látogatója volt egy időben Petőfi Sándor is, aki a Regélő Pesti Divatlap segédszerkesztőjeként korrektúrákat vitt oda heti rendszerességgel. Bagó Márton halála után fia folytatta a mesterséget egészen 1922-ig. Akkor már ez a nyomda Budapest legrégebben működő, kétszáz éves officinája volt.³³ Az E típus változatlan szöveggel, de különböző címlapokkal országszerte elterjedt: talán ez volt az a ponyvafüzet, amelyet a vidéki nyomdák a század második felében leginkább kedveltek és leggyakrabban kiadtak. 1860 körül Aradon Réthy Lipót, Debrecenben Okolicsányi és Társa – Telegdi K. Lajos, Szegeden Burger Zsigmond nyomdája árasztotta el újabb és újabb kiadásokkal a vásárokat és búcsúkat. A fővárosban 1881-ben Bagó Márton fia újranyomta, és egészen a század végéig szerepeltette kiadványaik között.³⁴ Az E típusú ponyvafüzetek valamennyi kiadásának állandó függeléke volt a *Tardosi gondolkodása fiának házasságáról* című, hat részből álló elbeszélő költemény. A hosszú vers 107 négysoros strófából áll, és a házasság ajánlásától a lánykérésen át a vendégek érkezéséig beszéli el tréfásan egy házasságkötés viszontagságos történetét. Tartalmaz részeket az A–B típusok vőfélyverseiből (*Vőfélyek vitája a házasságról*), vannak benne önállóan is értelmes, kontaminálódott egységek (pl. németcsúfoló); bizonyos részei pedig folklorizálódott formában kimutathatók a kéziratos szöveganyagban.

32 *Legújabb vőfények kötelessége, mely az ilyen hivatalokban forgolódnak kedvéért különböző írásokból és szokásból vált ártatlan mulatságokból öszveszedetett*, Buda, Bagó Márton, 1855, OSZK PNY 576.

33 POGÁNY, *A magyar ponyva...*, i. m., 295.

34 OSZK PNY 600, PNY 6268, PNY 3412, PNY 1191.

F típus

Az eddigiekhez képest teljesen új szöveget hoz, s az A–E típusokhoz csupán címlapgrafikájában kapcsolódik a Tatár Péter-féle, F típusú *Vőfények kötelességei*.³⁵ Ennek szerzői jogait valószínűleg a többenél szigorúbban védték, mert ezen a címen és Tatár Péter neve alatt csak egyetlen kiadónál, az ötletgazda Bucsánszky Alajosnál jelent meg. Bucsánszky nyomdája az egyik legnagyobb (bizonyos időszakokban pedig a legnagyobb) ponyvakiadó vállalkozás volt, különösen 1867 után, amikor megvásárolta a nagy múltú és szakmai rangot jelentő Trattner–Károlyi vállalatot. Saját házi szerzőket alkalmazott, akik közül legismertebb a Tatár Péter álnéven publikáló Medve Imre (1818, Nagyváradi–1878, Budapest). Teljes családi nevén Dálnoki és Mezőmadarasi Medve Imre eredetileg ügyvéd volt, de 1845-ben a Vahot Imre-féle *Magyarföld és népei* című könyvkiadói vállalkozás rajzolójaként tűnt fel. Ezután festészettel és írással foglalkozott, talán leghíresebb festménye a Damjanich Jánost ábrázoló, *Nagysallói ütközet* című olajképe. Tatár Péterként az 1860–1870-es években ponyvafüzetek százainak volt szerzője és rajzolója is egy személyben. Halálának évében egyébként munkaadója, Bucsánszky Alajos is megvált a nyomdakiadó aktív vezetésétől.³⁶ Vejére, Rózsa Kálmánra bízta az üzlet folytatását, aki *Rózsa K. és neje* néven 1912-ig vitte a vállalkozást, és többek között újra kiadta Tatár Péter vőfélykönyvét is.³⁷

Az F típusú ponyva első kiadása 1863-as; vőfélyverseinek forrását nem ismerjük. A cím alapján arra gondolhatnánk, hogy népszokásokból merített a szerző, valójában azonban szövegei sokkal mesterkétebbek annál, hogyszem folklór jellegű tradícióból származnának. Valószínű, hogy Tatár Péter saját szerzeményei ezek, melyek később a kéziratos vőfélykönyvekben is megjelennek.

G típus

Bucsánszky Alajos jó üzleti érzékkel megáldott ember volt. Vőfélykönyvének megjelentetése után nem sokkal megteremtette a saját maga konkurenciáját is, a Vetró Lőrinc névvel kiadott *Alföldi vőfénykönyvvel*, 1875-ben. Ez a vállalkozás szerkesztőként szintén viselte az alcímében Tatár Péter jól csengő nevét.³⁸ A jobb

35 *Vőfények kötelességei: A népszokásokhoz alkalmazva újonnan szerkeszté Tatár Péter*, Pest, Bucsánszky, 1863, OSZK PNY 234.

36 POGÁNY, *A magyar ponyva...*, i. m., 296–298. Pogány Péter megemlíti, hogy Bucsánszkyknál egy másik házi szerző, Flóris Benő is foglalkozott vőfélyversek írásával. *Uo.*, 318.

37 OSZK PNY 258, PNY 285, PNY 317, PNY 344.

38 VETRÓ Lőrincz, *Alföldi vőfény-könyv: Nyélbe ütötte Tatár Péter*, Bp., Bucsánszky, 1875, OSZK PNY 862.

eladhatóság érdekében a nevesített szerző mellé több kiadás borítólapján hozzátették titulusát is: „Vetró Lőrincz, Szegednek szülötte, több lakodalmak verselő vőfénye”. Az előzmények közül gyakorlatilag A-tól F-ig minden típusból vett át szövegeket, és ezek mellett újabbakat is tartalmazott, mintegy 40 oldalnyi terjedelemben. Ez volt az első olyan országosan terjesztett füzet, amely a címadásában tudatosan vállalta a tájegységi kötődést. (Korábban már megjelentek helyi szinten kisebb példányszámú füzetek lokalitást hangsúlyozó címeikkel.) A XX. században ez a megoldás általánossá vált, és a legelterjedtebb *alföldi* mellett megjelentek az *erdélyi, székely, palóc, dunántúli*, majd később a még specifikusabb *mátravölgyi, szamosháti*, sőt a községre leszűkített pl. *girincsi* (Zemplén megye) vőfélykönyvek. Ennek valószínűleg az volt az oka, hogy a néprajzi-folklorisztikai gyűjtések előrehaladtával a literátus társadalmi rétegek számára érdekessé vált a népi kultúra táji megoszlásának kérdése, a vásárlók szemében pedig a hitelesség látszatát, az eredetiség érzetét keltették ezek a konkrét táji címadások. Valójában ezekben a kiadványokban ugyanazok az országosan elterjedt versek domináltak, amelyek az egész műfajt meghatározták. A ponyvafüzetekben egyelőre nem sikerült igazi táji változatokat kimutatni.

Az *Alföldi vőfénykönyv* érdekessége, hogy újonnan közölt (tehát az A–F típusokból és más, lokális kiadványokból korábban nem ismert) szövegeinek egy része felbukkan az 1839-es kecskeméti *Pántzél János-énekeskönyv* kéziratos anyagában. Ezenkívül a *Kisgyőri kézirat* és a *Pacséri vőfélykönyv* is tartalmaz olyan verseket, amelyek ponyván először itt, 1875-ben látnak napvilágot.³⁹ Ezek a 30–40 évvel korábbi kéziratos változatok azt jelzik, hogy a Bucsánszky-műhelyben készülő kiadvány szerzői (akár Medve Imre, akár Vetró Lőrinc) feltehetően ismertek és használtak valóban alföldi származású népi kéziratokat, és azokból is szemezgettek a válogatás során. Az sem kizárható, hogy Medve Imre a Szeged-Felsővárosban tevékenykedő Vetró Lőrinc⁴⁰ birtokában lévő kéziratos anyagot nézte át és ültette ponyvára.

Az *Alföldi vőfénykönyvből* Bucsánszky és később Rózsa nyomdájában a XX. század első évtizedéig jelentek meg változatlan utánnymások.⁴¹ A kiadó előző, Tatár Péter-féle vőfélykönyvével ellentétben ez a füzet később más kiadóvállalatoknál is napvilágot láthatott. Kissé eltérő címmel és más szerző neve alatt, de valójában egező tartalommal jelent meg az 1890-es évektől Méhner Vilmosnál.⁴² Ha létezik a ponyva műfaján belül elegáns és igényes

39 Az összehasonlító vizsgálatban 19 konkrét szövegegyezést (sorpárokot, versszakokat és többstrófás verseket) sikerült kimutatni a korábbi kéziratokkal. ТóTH, *Vőfélykönyvek és vőfélyversek...*, i. m., 209–210.

40 BÁLINT Sándor, *A szegedi nemzet: A szegedi nagytáj népelete*, A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1978/1979/2, [1980], 104.

41 OSZK PNY 1448, PNY 1951.

42 PETŐ Gergely, *Alföldi vőfény-könyv*, Bp., Méhner, 1890 körül, OSZK PNY 4783, PNY 6441.

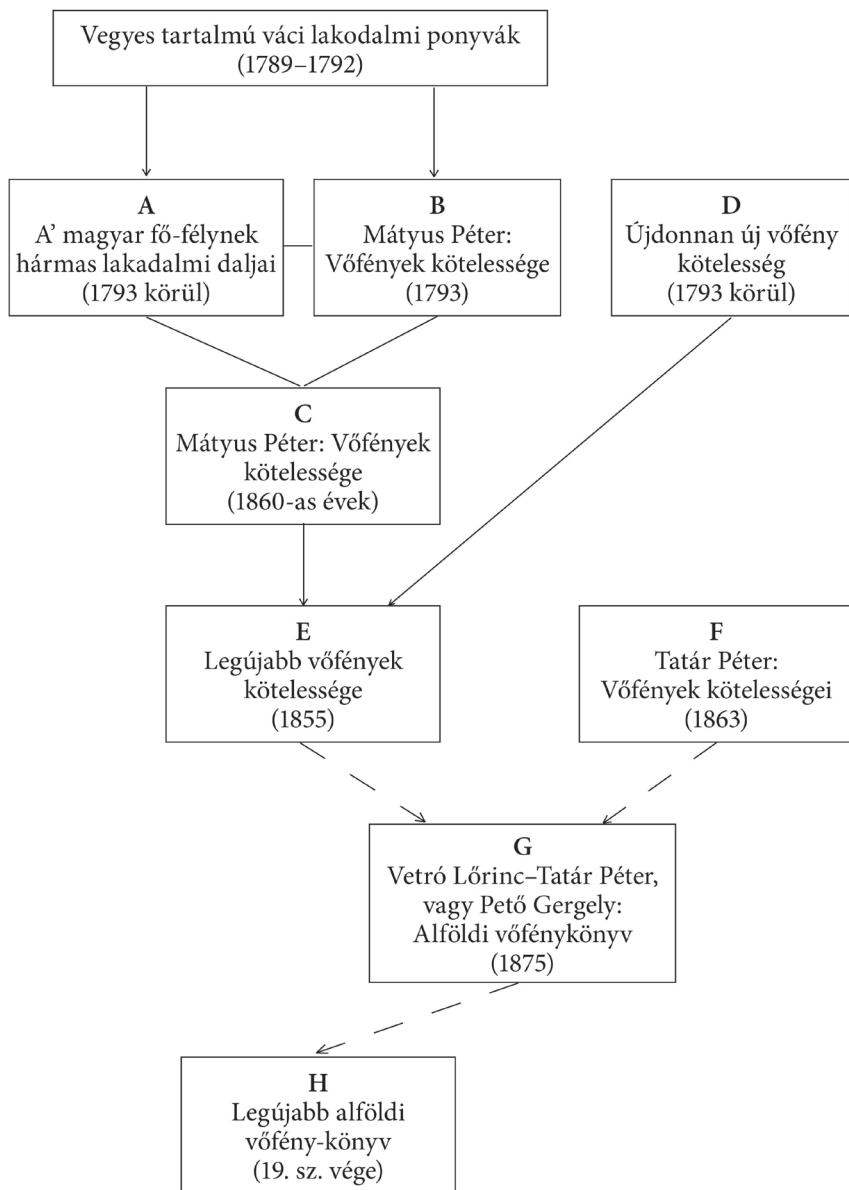
kiadvány, akkor az 1872-től működő Méhner-féle vállalat több füzet sorozata is ebbe a kategóriába tartozik. A Bécsből Budapestre került német könyvkötőlegény jó érzékkel gyűjtötte maga köré azokat a szerkesztőket és szerzőket, akik ismerték a kor uralkodó ízlésvilágát és művelődési divatjait, ugyanakkor megpróbálták az irodalmi és tudományos értékeket a lehető legszélesebb közönség számára elérhetővé tenni. A náluk megjelent négy-öttszáz kiadvány szerzői között Benedek Eleket, Pap Gyulát, Tömörkény Istvánt, Kiss Áront, Herman Ottót éppúgy megtaláljuk, mint Garay, Tompa vagy Vörösmarty összes költeményeit. A Pető Gergely neve alatt kiadott *Alföldi vőfénykönyv* azonban nem ebbe a vonulatba tartozik, hanem a „patinásabb, ha úgy tetszik: zsírfoltosabb” Bagó- és Bucsánszky-féle ponyvák taborát erősíti. Méhner Vilmos nagyszabású kiadóvállalata 1895-ben beolvadt a Franklin Társulatba. Egy ideig még jelentek meg változatlan utánnyomások az *Alföldi vőfénykönyvből* a Franklin név alatt is, de később a kiadó arculatváltása miatt ez a műfaj elmaradt. Mivel az *Alföldi vőfénykönyv* Bucsánszky- és Méhner-féle változata azonos, ezért ezeket a füzeteket közös elnevezéssel G típusú ponyvaként azonosíthatjuk.

H típus

Az országos terjesztésű füzetek tipológiáját a G típusból leágazott *Legújabb alföldi vőfény-könyvvel*, a H típusú ponyvával zárjuk.⁴³ Ennek szerzőjét név szerint nem ismerjük, alcíme szerint „összegyűjté több tapasztalt vőfény”. Szöveganyaga fele részben azonos a G-vel. Elsősorban a tálalóversek és a lakodalmi mulatóversek egyeznek meg az előzménnyel, de ahhoz képest számos újdonságot is találunk ebben a füzetben. Bár lokális jellegű kiadvány, azért vettük mégis az országos hatókörű és több kiadással rendelkező „nagy” ponyvák közé, mert jelentős a kéziratos anyagban felbukkanó, valószínűleg innen származó szövegváltozatok száma.

43 *Legújabb Alföldi vőfény-könyv: Összegyűjté több tapasztalt vőfény*, Szeged, Traub B. és Társa, 1900, OSZK PNY 2512.

A ponyvanyomtatványok családfája

VÖFÉNYEK,

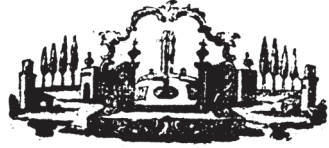
KÖTELESSÉGE.

IRATTATOTT
MÁTYUS PÉTER
ÁLTAL.

PESTHÉN

Nyomatattott Parzkó Ferencz betűvel 1793.

Mikor a' Püfny az etek fel-vijai.

Betsültre méltó jeles Gyülekezet,
Férjű, 's Afizony rendből álló felekezett,
Kiket a' szerezet ide hűtölezet,
Haljon szót vaiaki ez helyre érkezett,
Nem czélom hogy itten soká perordják,
'S a' hozzászab beszéddel únalmar tsindják,
Tzélom hogy tisztemben ~~szép~~yen el-járjak,
Étek hozzak 's ~~szíve~~ szíveit eljőb djjak,
Nagy öröme vagyok a' gazdáink szívének,
Hogy illy szép vendégi ~~höz~~ba gyűlének,
Azért parantsolta nékem Vöfényének,
Hozzak étek, hogy az vendégi annének.

Mikor a' Bort fel-vijai.

Sziv Vidámításra Isten a' bort adta,
A' mint a' Sólárban Szent Dávid mondotta:
Azért-is hordóját gazdáink ki-furatta,
Teli kantsó bort ide fel-hozatta.

Ag:

ÚJDONNAN ÚJ VÖFÉNYEK KÖTELESSÉG,

MELVYST
AZ ELYVEN HÍVATALOSBAN FOSZOLÓDÓK
hadvezérek híradók, és híradók
EGY VERSELLŐ.

Nyomatattott Sz. Jakob Mátyusok odák napján.

ALFÖLDI VÖFÉNY-KÖNYV

HITA

VETRÓ LÖRINC.

Szegednek szülötje, több lakodalmak verselő vöfénye.

Nyelbeutóte

Tatár Péter.

Kiadja Bóza K. és Neje-téle könyv- és papírvállalat r. l.
Budapest, VIII., Széktörvény-utca 20

Helyi kiadványok

Az országos hatókörű és több kiadást megért ponyvafüzetek mellett nagy számban jelentek meg a H típusúhoz hasonló helyi vőfélykönyvek is. Ezek a közgyűjteményi archívumokban jellemzően egy-egy példányban, vagy legfeljebb ugyanazon évből, ugyanazon szériából származó több példányban maradtak fenn, ezért nem lehet őket besorolni a fenti tipológiába. Szövegeik rendszerint egyediek, a folklorizálódás fő áramába általában nem kerültek be, ezért a kéziratok vőfélykönyvekben is sokkal nehezebb kimutatni a hatásukat. Ugyanakkor néhány esetben találunk meglepő szövegegyezéseket a kéziratok és ponyvai források között: észak-magyarországi népi kéziratokban például helyenként felbukkannak olyan szövegek, amelyek nyomtatásban az A–H típusokban soha nem jelentek meg, megvannak viszont kis példányszámú, lokális hatókörű alföldi vagy dunántúli ponyvákban.⁴⁴ Itt csupán jelezni tudjuk azt, hogy a helyi nyomdák által terjesztett füzetek kutatása a népi ponyvahasználat, a füzetek kézzől kézre adása, a vásárcörzetek és az elterjedés vonatkozásában kincset érő adatokkal szolgálhatnak a folklorisztika és a művelődéstörténet számára.⁴⁵

A műfaj egésze szempontjából kiemelkedő fontosságú, korai helyi ponyvafüzet az 1847-ben megjelent *Magyaróvári vőfélykönyv*, abból a korszakból, amikor a váci nyomda Mátyus Péter-féle A–B, illetve anonim D típusain kívül más kiadványról egyelőre nincs tudomásunk.⁴⁶ A 32 lap terjedelmű ponyva négy részből áll, az első háromban vőfélyversek, a negyedikben „Toldalékul a’ mennyegzőt mulattató dallok” találhatók. Kiadója a győri születésű Czéh Sándor, akinek 1836–1848 között működött egy központi nyomdája Magyaróvárott, pápai és veszprémi fiókvállalatokkal.⁴⁷ Megjelenésének korai dátuma önmagában is figyelemre méltó, s nem véletlen, hogy a témával foglalkozó korábbi kutatások során ezt a füzetet többször, több szempontból vizsgálták már: lakodalmi ételsorát Kisbán Eszter,⁴⁸ verseit pedig Küllös Imola.⁴⁹ Szövegeinek érdekessége, hogy egy részük szabályos Balassi-strófában íródott, amelyek legkorábban 1780 körül, de legkésőbb 1820-ig készülhettek. Két versének konkrét szövegpárhuz

44 TÓTH, *Vőfélykönyvek és vőfélyversek...*, i. m., 31–32.

45 A helyi nyomdák jelentőségére és a 19. századi nyomtatványok népi használatára vonatkozóan: VIGA Gyula, *19. századi miskolci kalendáriumok néprajzi vonatkozásai*, A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, 15(1976), 209–230.

46 *Mennyegzői vígságra a’ legeslegújabb Vőfélység, vagy is: A’ szokásban lévő háromszori Vendégmeghíváskor, és a’ mennyegzői ebédkor mondani szokott válogatott szép Beszédék és Versek*, Magyar-Óvárott, Czéh Sándor szab. Könyvnyomdárnál, 1847, OSZK 270.195.

47 POGÁNY, *A magyar ponyva...*, i. m., 300.

48 KISBÁN, i. m., 81–106.

49 KÜLLÖS Imola, *Balassi-strófák egy múlt századi vőfélykönyvben (Újabb adatok a Balassi-strófa élettörténetéhez)* = *Morzsa: Tanulmányok Kisbán Eszter tiszteletére*, szerk. KUTI Klára, Bp., MTA Néprajzi Kutatóintézet, 1997, 105–125.

zama található az 1826-os *Makói énekeskönyv* vőfélyversei között, és ez a tény kiválóan rávilágít a kéziratos anyag és a nyomtatott füzetek egymásra hatásának többszörösen összetett jelenségére. A vőfélykönyv elején *Előljáró intés a' Vőfélyhez* címmel egy négylapos útmutató található, benne a verselés, szövegmondás, viselkedés, megszólítás illendő módjának ismertetésével.⁵⁰

Korban ehhez legközelebb áll, és még a század második felének nagy ponyvatermését megelőző korai időszakban, 1852-ben jelent meg a *Dunaföldvári vőfélyek köszöntése* című kiadvány.⁵¹ Szerzője Egyed Antal (1779–1862) pécsi egyházmegyei római katolikus pap, költő, a Tudományos Akadémia levelező tagja, 1829-től haláláig dunaföldvári plébános. A vékony, mindössze 15 oldalas füzet szövegei részben a D típus variálásai, részben önálló szerzemények. Tálalóverseit feldolgozta Kisbán Eszter.⁵² Bevezetőjében hasznos adatokat olvashatunk a szövegek keletkezéstörténetére vonatkozóan, amelyből kiderül, hogy Egyed Antal a helyi értelmiség kérésére írta a verseket azért, hogy a lakodalmakban használt rigmusok színvonalán javítsanak:

Én is több előkelőkkel a lakomára hivatalos voltam. A beszédek, versek nem maradtak el, de oly összefüggetlen modorban, és hibás nyelvezetben történtek, hogy a jobb ízlésűek kívánatukat nyilvánítottak, bárcsak az ilyenféle beköszöntések is, míveltebb korszellemhez idomítva, csinosabb nyelven történnének.⁵³

A keletkezés helye miatt érdekes és fontos a lokális kiadványok sorában *Az ügyes vőfél* című makói (szegedi) ponyvafüzet. Makóról ugyanis kimagasló számban ismerünk kéziratos vőfélykönyveket: az 1826-os *Makói énekeskönyv*vel kezdődően és egy 1980-as keltezésű gyűjteménnyel bezárólag összesen kilencet említ Markos Gyöngyi tanulmánya.⁵⁴ A rendelkezésre álló szövegek átfogják a teljes XIX–XX. századot (1826, 1863, 1888, 1893, 1905, 1911, 1946, 1980), és bizonyíthatóan Makón keletkeztek, illetve ott használták azokat. A további kutatás egyik iránya lehet az egy-egy településen fellelhető vőfélykönyvek történeti változásvizsgálata: ennek Makó ideális terepe volna.⁵⁵

50 Adatai a vőfély tisztség történetével, a lakodalmi viselkedésmintákkal, a szövegmondás módjával kapcsolatban egyedülállóak. TÓTH, *Vőfélykönyvek és vőfélyversek...*, i. m., 103–105.

51 *Dunaföldvári vőfélyek' köszöntése lakodalmakon*, Pest, Müller Emil könyvnyomdája, 1852, OSZK PNY 566.

52 KISBÁN, i. m., 96.

53 *Dunaföldvári vőfélyek'...*, i. m., OSZK PNY 566.

54 MARKOS Gyöngyi, *Vőfélykönyvek, vőfélyek Makón*, Múzeumi Kutatások Csongrád Megyében, 2004, 117–182. A makói vonatkozású ponyvairodalommal, népi verselőkkel és vőfélyversekkel kapcsolatban lásd még TÓTH Ferenc, *Népköltészet = Makó néprajza*, szerk. T. F., Makó, Bába, 2008 (Makó Monográfiája, 3), 517–630.

55 Kisgyőrben négy vőfélykönyv összehasonlító vizsgálata 1841–1912 között: TÓTH Arnold, *A vőfélyversek szövegváltozásai a 19. században = Tanulmányok a 19. századi magyar*

A szegedi Burger-nyomdában megjelent, *Az ügyes vőfél* című ponyvafüzet⁵⁶ öreg Hos (Hős) József szerzeménye. A református zsellérek gyermekeként született Hős József (1798–1883) a XIX. századi Makó egyik közismert népi verselője és keresett vőfélye volt. Szeberényi Lajos evangélikus lelkész karolta föl, és juttatta el szerzeményeit Szegedre, Burger Zsigmond kiadóvállalatához. Ezenkívül még egyéb verses füzetek is jelentek meg az ő nevével, jellemzően ünnepi alkalmakra (emlékfa-állítás, harangszentelés) írott köszöntőkkel.⁵⁷ Hős József vőfélykönyve teljes egészében egyedi és önálló alkotás. A korabeli vagy korábbi országos ponyvanyomtatványokból szövegszinten semmit nem vesz át, és a kéziratos anyagban is csak kis mértékben, másodlagos jelleggel bukkannak fel a szövegei: egy későbbi, 1893-as makói kéziratba utólag, más lapokra jegyeztek be innen származó versrészleteket.⁵⁸

Az időrendben következő, győri helyi kiadású vőfélykönyv elsősorban szerzőjének személye miatt érdekes. Az 1867-ben megjelent *Legújabb vőfély-köszöntések* című ponyva írója egy magas beosztásokat is megjárt, saját korában és saját szakterületén országosan ismert tekintély, Vargyas Endre volt. A kapuvári születésű, és ezért később szerzett nemessége révén kapuvári előnevű Vargyas Endre (1842–1913) előbb Győrben teológiát, majd Pesten jogot tanult, és hivatali, később pedagógiai pályát futott be. 1869-ben Sopron város aljegyzője, 1871-től Győr vármegye királyi tanfelügyelője. Később Veszprém és Esztergom megyében dolgozott ugyanilyen tisztségben. Publicistaként több folyóirat szerkesztése és körülbelül kétezer cikk megírása fűződik a nevéhez. Különböző tankönyvei 154 (!) kiadásban jelentek meg még életében. Győr városa máig a tanügyi fejlődés előmozdítójaként, a pedagógus társadalom nagy alakjaként tartja számon.⁵⁹ Ez a termékeny szerző és vezető értelmiségi az 1860-as években, huszonéves fejjel foglalkozott vőfélyversek írásával is. (Azt, hogy lakodalmakon vállalt-e vőfélyi tisztséget, nem tudjuk.) 1864-ben jelent meg Győrben a *Rábaközi vőfélyny-*

szövegfolklórról, szerk. GULYÁS Judit, Bp., ELTE BTK Folklore Tanszék, 2008 (Artes Populares, 23), 118–164. Cigándon is hasonló módon történt hét kéziratos, illetve írógéppel készült vőfélykönyv szövegeinek feldolgozása (valamennyi XX. századi): TÓTH Arnold, *Népi írásbeliség, kéziratos vőfélykönyvek Cigándon = Fejezetek Cigánd néprajzából*, szerk. VIGA Gyula, Cigánd, Cigánd Város Önkormányzata, 2014, 231–293.

56 *Az ügyes vőfél. Vőféli mondókák u. m. vendégek meghívása, ágykikerés, mindennemű ételek, sütemények, sülték stb. fölött mondandó versek. Írta öreg Hos József Makón. Nyomatott és kapható Burger Zsigmondnál [...]*, Szeged, 1863, OSZK PNY 629. A nyomdát röviden ismerteti POGÁNY, *A magyar ponyva...*, i. m., 300.

57 *Hős József: Egy verselő a népből. A közönségnek bemutatja Szeberényi Lajos*, Szeged, Burger Zsigmond, 1863; TÓTH F., i. m., 592. Egy eredeti példányát rendelkezésemre bocsátotta Küllös Imola, amit ez úton is köszönök.

58 MARKOS, i. m., 179.

59 SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, Elektronikus változat: <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/index.htm> (letöltés: 2011. febr. 27.).

köszöntések című füzeté, de ennek egyetlen példányához sem sikerült hozzáférnem.⁶⁰ 1864–1867 között a győri Katholikus Néplap hasábjain folytatásokban közölte további verseit. A nagy sikerre való tekintettel 1867-ben Hennicke Rezső nyomdája kiadta ezeket a szövegeket is egy önálló füzetben, *Legújabb vőfény-köszöntések* címmel.⁶¹ A benne található versek egyedi és önálló szövegek, konkrét szövegszintű párhuzamaikat nem sikerült kimutatni, de egyértelműen a váci ponyvafüzetek variálásainak tekinthetők. Vargyas Endre neve később a budapesti Méhner Vilmos-féle ponyvakiadó vállalatnál is feltűnik, ahol Pető Gergely mellett a vőfélyversek házi szerzőjeként említik.⁶²

Az 1870–1880-as évektől mind országos, mind helyi szinten megugrik a nyomtatott vőfélykönyvek száma. Ez természetes következménye annak, hogy a nyomdák száma is megduplázódik a század második felében, és a műfaj mind szélesebb körben válik elérhetővé és terjeszthetővé. A század végének helyi ponyvakiadványai közül ezért csak azokat említjük itt, amelyek az általam vizsgált kéziratok anyaggal szövegszinten is kapcsolatba hozhatók. Ilyen kiadvány volt a Karikó János szerzőségével jegyzett *Népszerű vőfélyi beszédek* című ponyvafüzet.⁶³ Valószínűleg az F és G típusok mint fő kiadványok mellett kisebb szériában dobta piacra Rózsa Kálmán nyomdája. Ebben hat olyan vers is található, amelyek innen (és biztosan csak innen) kerültek át különböző észak-magyarországi kéziratokba. Szerzője, a biai földműves családból származó Karikó János (1851–1910) népköltő, „mint tollforgató, értelmes és hibátlan szépírású egyén” előbb az olvasókör jegyzője, majd Bia község elöljárója, 1890-ben pedig bírāja lett.⁶⁴ Egyéb tárgyú versei mellett vőfélyverseket és násznagyi beszédeket is írt, és valószínűleg vőfélyi tisztséget is vállalt a falujában.⁶⁵

A kéziratokban szintén kimutatható a jóval későbbi, 1912-es keltezésű *Mátravölgyi vőfélykönyv* hatása.⁶⁶ Kiadója, Bartalits Imre (majd fia, István) a Bagó- és Bucsánszky-féle nyomdákkal azonos szinten működtette a maga vállalkozását 1860–1921 között. A ponyvairodalom összessége szempontjából Bucsánszky után a második legnagyobb kiadó volt, de vőfélykönyvei soha nem

60 Szinnyei József adatai szerint 1888-ban Pesten újra kiadták munkáját. *Uo.*

61 VARGYAS Endre, *Legújabb vőfény-köszöntések*, Győr, Hennicke Rezső, 1867, OSZK 819.688.

62 POGÁNY, *A magyar ponyva...*, i. m., 318.

63 *Népszerű vőfélyi beszédek tréfás versekkel bővítve: Az ifjúság számára írta Karikó János biai lakos*, Bp., Rózsa Kálmán és neje (azelőtt Bucsánszky A.), 1885, OSZK PNY 4926.

64 SZINNYEI, i. m., <http://mek.niif.hu/03600/03630/html/k/k10327.htm> (letöltés 2011. febr. 27.). Karikó János lokális kultusza az elmúlt években felerősödött: 1992 óta a nevét viseli a biatorbágyi könyvtár, 2001-ben újra kiadták a verseit, 2010-ben pedig felavatták a mellszobrát a településen.

65 KARIKÓ János, *Ötven násznagyi beszéd. Alkalmi versekkel bővítve. Többféle körülményekhez és a köznépi szokásaihoz alkalmazva*, Bp., Rózsa Kálmán és neje, 1889, OSZK PNY 1923.

66 *Mátravölgyi vőfélykönyv: Összeírta és kiadta Szabó János*, Bp., Bartalits Imre, 1912, OSZK 236.684.

érték el akkora népszerűséget (és valószínűleg példányszámot sem), mint a többiek kiadványai. Éppen ezért érdekes, hogy az általam vizsgált kéziratokban az egyébként perifériális jelentőségű *Mátravölgyi vőfélkönyvből* is vannak átvételek, konkrét szövegpárhuzamok. Talán nem véletlen a címadás, mert nem kizárható, hogy az összeállító Szabó János használt észak-magyarországi kéziratokat munkája során.⁶⁷

A ponyvafüzetek tanulságai

A XIX. századi nyomtatott vőfélykönyvek sokasága, a ponyvaszövegek „viselkedése”, a nyomtatott és kézirat vőfélykönyvek közötti kapcsolatok a folklorista számára a műfaj átmeneti jellegének elemzéséhez szolgáltatnak információkat. Kirajzolódnak az átmenetek egyrészt a szóbeliség és írásbeliség között, másrészt a nyomtatott és a kézirat írásbeliség között, de egyben a kor társadalmi rétegei, eltérő műveltségi javakat birtokló csoportjai között is. A XIX. század az írásbeliség széles körű elterjedésének évszázada: míg a korszak elején a parasztok alig néhány százaléka ír és olvas, addig a korszak végére – különösen a közoktatás reformjától kezdődően – ugrásszerűen megnő a betűhasználó tömeg aránya. Ebben a társadalmi kontextusban „az átmeneti jelenségek elemzése azért is érdekes, mert a kötelező népoktatás bevezetése után általánossá váló elemi írástudás ellenére a paraszti társadalom nyelvi kultúrájában éppen az ilyen átmeneti – a szóbeliséggel és az írásbeliséggel egyaránt érintkező – jelenségek játszanak fontos szerepet”.⁶⁸

Elsőként érdemes odafigyelni arra, hogy a nyomtatott ponyvaszövegek univerzumán belül is értelmezhető és érvényes a folklorisztikai értelemben vett *változat*, *variáns* fogalmának használata. Ennek három fokozatát különítette el a témával foglalkozó amerikai irodalomtörténész, Renwick, a XIX. századi angol-ír-amerikai ponyvafüzetekben kiadott *Wild and Wicked Youth* ballada 21 változatának elemzése során.⁶⁹ Megállapítása szerint bármennyire is egységesnek és tömegesen azonosnak látszik a ponyvanyomtatványok világa, az aprólékos vizsgálat meglepő különbségeket tárhat fel még ugyanazon kiadók változatlan utánnyomásainak esetében is. Ennek hátterében azt feltételezi, hogy az előállításban dolgozó nyomdászok, szedők, tördelők és szerkesztők (minálunk ez gyakran mindössze egy-két-három személy) nem szó szerinti sokszo-

67 A szerzőre vonatkozóan csak feltételezés, hogy a XIX–XX. századi közéletben jegyzett azonos nevű személyek közül az udvardi (Dvory nad Žitavou, Szlovákia) kántortanítóiskolaigazgató Szabó Jánosról (1869–1928) lehet szó.

68 HAVASRÉTI József, *Szó és írás határán: Tanulmányok a paraszti-népi írásbeliségről*, Tabula, 2(1999)/2, 129–144.

69 Roger de V. RENWICK, *The Oral Quality of a Printed Tradition*, Acta Ethnographica Hungarica, 47(2002)/1–2, 81–89.

rosítást (*reproduction*), hanem újraalkotást (*recreation*) végeznek a nyomdában. Az újraalkotás során ugyanazok az orális tradíciók működnek, mint a szájhangományozó (és hozzátéhetjük: mint a közköltészeti írásbeli) műveltségben: a szöveget szabadon kezelik, és természetes módon feljogosítva érzik magukat a változtatásra, igazításra. Ugyanazon vőfélykönyv-típusok különböző kiadásai közül is kiderül, hogy a készítés során nem a szövegkép, a nyomtatott termék vizuális megjelenése, hanem a szöveg *hangzása* lehetett irányadó a munka során. A szövegkép rendkívüli rugalmassággal képes változni ebben a műfajban: a helyesírás, a központosítás, az egybe- és különírás, a kötőjelek használata, a kis- és nagybetűk eltérései mellett olyan lényegesebb szinteken is megjelenik, mint a strófákra tördelt vagy ömlesztett közlésmód, a szövegek sorrendje, egyes versek kihagyása és újabbak beemelése. Ebben az értelemben például a Mátyus Péter-féle A–B és C típusú ponyvák akár egy típuszámot is kaphatnának, és felfoghatnánk őket egymás változatainak is, hiszen lényeges tartalmi jegyekben nem különböznek egymástól. (A történetiség érzékeltetése és az újrakiadások minőségi megkülönböztetése indokolta mégis a külön típusba sorolásukat, különösen az eredetnél jóval későbbi C esetében.)

A B típusú *Vőfények kötelessége* Bagó Márton nyomdájában, látszólag azonos formában megjelent közvetlenül egymás után, 1850-ben és 1854-ben. Ezt a két szériát egyértelműen „változatlan utánnyomásként” kezeljük, mégis jelentős különbségek vannak a kettő között. Az 1850-es kiadás összefüggő szöveget hoz, míg a későbbi strófákra tördelve jelenik meg. Változik az egybe- és különírás, a kötőjeles szavak 1854-ben inkább egybeírva jelennek meg. Vannak értelmi változások is: *köszönnyék a kancsót* helyett *köszöntsék a kancsót*; *hiszem, nincs is lakat* helyett *hiszen nincs is lakat*; *szekszárdi bor* helyett *új-hegyi bor* és hasonló. ⁷⁰ Az F típusú, Bucsánszky kiadású, szintén azonosként kezelt Tatár Péter-féle *Vőfények kötelességei* 1863-as és 1875-ös utánnyomásai között közel száz tartalmi és több mint negyven helyesírási eltérés tapasztalható. ⁷¹ Ehhez képest a G típusú *Alföldi vőfélykönyv* kétféle kiadónál (Bucsánszky és Méhner) megjelent és lényegileg azonos nyomatainak apró különbségei már szinte fel sem tűnnek. Jellemző tendencia, hogy a verses szövegekben sokkal több az ilyen típusú apró eltérés, mint a prózai szakaszokban. Ez azt mutatja, hogy a prózát sokkal inkább a korábbi kiadásokhoz igazították, a verseket pedig sokkal szabadabban (ha úgy tetszik, folklór jelleggel) kezelték a nyomdáknál.

Érdekes változás tapasztalható ebben a jelenségben a század végéhez közeledve. A Tatár Péter 1875-ös és 1892-es kiadásai között már alig van eltérés, és ugyanannak a füzetnek 1892., 1898. és 1904. évi Rózsa Kálmán-féle utánnyomásai már valóban változatlan, betűről betűre és pontról pontra megegyező

70 OSZK PNY 3396 és PNY 3387.

71 OSZK PNY 234. és PNY 258.

példányok. Ha a divatoknak megfelelően alakul is a szedéstükör és változik a betűtípus, akkor is alig változik már ezeknek a későbbi szériáknak az írásképe és az ortográfiai eszközrendszere. Természetesen a helyesírás egységesülése és a nyomdatechnika fejlődése áll mindennek a háttérében, de talán nem haszon- talan megállapítani, hogy a ponyvafüzetek alkotásmódja sokban emlékeztet a kéziratos közköltészet és a folklór alkotásmódjára. A nyomtatott tradíciónak ez a szóbeli jellege azt mutatja, hogy a ponyvafüzeteknek nemcsak a használói, de technikai előállítói is a saját maguk szóbeli kultúrájának részeként kezelték a kinyomtatandó szövegeket.

Második átmeneti jegyként megfogalmazhatjuk azt a társadalmi közve- titő szerepet, amelyet a nyomtatott vőfélykönyv betöltött a maga korában. Köztudomású és sokat hangoztatott megállapítás, hogy a vőfélyversek szerzői általában a falusi értelmiség soraiból kerültek ki: kántorok, tanítók, egykori kollégiumi diákok voltak az alkotók, és gyakran az előadók is egy személy- ben. Mellettük szokás még említeni a versfaragó, az írás-olvasást kedvelő parasztembereket, illetve a vőfélykedést hivatásszerűen űző specialistákat. A ponyvák ismert szerzői közül ebbe a falusi értelmiségi és rímkedvelő pa- rasztspecialista kategóriába tartozik a makói Hős József és a biai Karikó János, illetve a bizonytalan személyazonosságú udvardi kántortanító, Szabó János. Az ő esetükben egyértelmű, hogy a napi használatban és saját gyakorlatban élő szöveganyag kerül kinyomtatásra, és egyfajta felfelé nivellálódás történik: a falusi környezetben élő rímfaragónak nyomtatásban megjelenni minden- képpen előrehaladást és társadalmi rangot jelent. Egészen más a helyzet és a motiváció a többi, név szerint ismert szerző esetében.⁷² Egy külföldi egyetemet végzett lapszerkesztő Mátyus Péter, egy tankönyvíró-publicista megyei tan- felügyelő Vargyas Endre, egy ügyvédi diplomás festőművész Medve Imre vagy egy szentszéki jegyző, akadémiai tag, pap-költő Egyed Antal számára aligha a vőfélyversek rigmusai jelentették a színvonalat és az előrelépést. Hogy mégis vállalkoztak erre és a nevüket adták a műfajhoz, annak a nyilvánvaló anyagi hasznon túl van talán társadalmi üzenete is. A vőfélyverses ponyva fórumán találkozunk a kor értelmiségi elitje az írni-olvasni csak nemrég megtanult népi tömegekkel, és a száz-kétszáz évvel korábbi főúri, nemesi divatokat (lakoma- rendező versfüzéreket, cirkalmas deákossággal megírt perorációkat, oktató-, intő- és mulatóverseket) közvetíti, követendő mintaként. Ebben a szerzői kör-

72 A ponyvafüzetek szerzőit egy 1783-as helytartótanácsi rendelet óta volt kötelező a nyomdákban feltüntetniük. A XVIII. századra általánosan jellemző anonim ponyvák (mint a D típusú váci vőfélykönyv) a 19. század folyamán fokozatosan eltűnnek, részben a szerzői jogok megszilárdulása, részben a rablókiadások elleni határozottabb fellépés következtében. A korai ponyvákon azonban csak akkor tüntették fel a szerzőt (mint például Mátyus Pétert), ha az illető egy közismert, köztiszteletben álló férfiú volt. POGÁNY Péter, *A régi hazai népies ponyvakutatás problémái*, Ethnographia, 69(1958), 586–587.

ben tehát egy előzővel ellentétes, a kultúra elemeit társadalmi értelemben lefelé közvetítő tendencia figyelhető meg.

A ponyván kiadott vőfélykönyvek (mint „alászálló kultúrjavak”) nagymértékben alakították a lakodalmi szokásokat is, mégpedig az egységesülés irányába mutatva. Így foglalja össze ezt a jelenséget Küllös Imola: „a ponyván terjesztett, többször kiadott művek a regionális, helyi hagyományok felszámolásának, egységesítésének eszközei is voltak”.⁷³ Az a tény, hogy a verses lakodalmi forgatókönyveket országosan ismert, rangos értelmiségiek (is) írták, bizonyára elősegítette a mintakövetés attitűdjeit a paraszti közösségekben. Ebben az értelemben a szerzők és a használók eltérő (sőt, mint láttuk, olykor szélsőségesen eltérő) társadalmi helyzete egyre inkább feloldódott a ponyva közegében, tehát a nyomtatott vőfélykönyvet az egységesülő tömegkultúra egyik első jelenségének is tekinthetjük.⁷⁴

A harmadik átmeneti jelenség a ponyva használatával kapcsolatos. Lengyel Ágnes megállapítása szerint a különböző ponyvafüzetek között nagy eltérések mutatkoznak aszerint, hogy milyen tárgyú olvasmány kerül a használók kezébe.

A vallásos ponyva [...] jelentősen eltér a világi témájú széphistóriáktól, bűnügyi, betyár- vagy csodatörténetektől, a XX. századi és napjainkban is virágzó tömegirodalomtól. Funkciója, használata a vallásgyakorló közösségekben más jellegű, a ponyvafüzetek erősen kapcsolódnak a világképhez, a kultuszhoz, gyakran paraliturgikus cselekményekhez vagy csodás jelenségekhez, búcsújáró helyekhez, az évi ünnepkörhöz, illetve lehetnek néphithez kötődő mágikus vonatkozásai.⁷⁵

Ugyanez igaz – természetesen más formában – a vőfélyverses füzetekre is: a tartalom által meghatározott funkció determinálja a használat módját. Jellemzően keveredik a vőfélykönyvek esetében a nyomtatott és a kéziratos forma. Ahogyan a ponyvanyomtatványok hatással vannak a kéziratos gyűjteményekre, ugyanígy a népi kéziratok tipikus formai jegyei is beáramlanak a nyomtatott füzetekbe. A vőfély a használat során beleír, belejavít, újabb verseket jegyez föl és megjegyzésekkel egészíti ki a szöveget. A kézről kézre adott ponyvafüzetekben idővel több kéz írása is megjelenik, és a népi kéziratokhoz hasonlóan a használók névbejegyzésekkel, évszámokkal igyekeznek személyessé tenni a tömegterméket. Szép példája ennek az a XX. század első feléből származó, ismeretlen című és kiadójú ponyvafüzet,

73 KÜLLÖS, *Balassi-strófák...*, i. m., 106.

74 Az írásbeliség és tömegkultúra viszonyáról lásd DÉGH Linda, *American Folklore and the Mass Media*, Bloomington, Indiana University Press, 1994; FOSZTÓ László, *Nyomtatott folklór: Mass média és a népi kultúra*, Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve, 7(1999), 300–310.

75 LENGYEL Ágnes, *A szakrális nyomtatványok kutatásáról és jellemző jegyeiről*, *uo.*, 160–182.

amelyet a Maros megyei Pipe községben (Pipea, Szászrégen mellett, ma Szásznádas része) gyűjtöttek.⁷⁶ A füzet borítólapja, és első, illetve leghátsó 10 lapja hiányzik, meglévő lapjainak egy része sérült és hiányos. Szövegeinek egy része a G típusú *Alföldi vőfénykönyvből* származik, más része egyedi szerzeménynek látszik. A nyomtatványban számos kéziratos bejegyzést találunk, zömmel az 1950-es évekből. Ezek több csoportba sorolhatók. Egyik részük név- és dátumbejegyzés, illetve a használók személyazonosságára történő utalás.

Gergely Sándor, Pipe, 1959. I. 26-án

Gergely Sándor 1959. I. 29-én

Bálint János 1957. I. 2.

Orbán Endre született 1939. július 16. hétfőn

Orbán Endre ügyes legény

Orbán Endre ügyes legény / Katonának való szegény

(Továbbá a 23. lapon 14 személynév.)

A bejegyzések másik típusa a lakodalom során történő versmondással kapcsolatos, és a szóbeli előadást segítő, a verselést támogató funkciója van. Tizenhat szöveg mellett találunk + vagy X jelölést, ami nyilván egyfajta válogatás eredményét jelzi. Több helyütt vannak olyan szavak és utasítások, amelyek a kéziratos gyűjtemények jellemzői:

Ezt (négyyszer fordul elő)

Innen

Eddig tart a menyasszony búcsúztató

Apától

Eddig

Ezt a levesre

Ezt is

Ezt sültre

Annak ellenére is beírták ezeket, hogy a nyomtatványban minden szövegnek van címe, amiből kiderül, hogy mikor és mire kell mondani a lakodalom során. A használók mégis ragaszkodtak a szövegek saját kezű beosztásához és ezáltal személyes birtokbavételéhez.

A bejegyzések harmadik fajtája a tartalmi változtatás:

Jöjjenek utánunk, mindnyájunkat kérem.

Kéziratos kiegészítése: Nehéz útjainkon segéljen az Isten.

76 Küllös Imola szíves jóvoltából kaptam kölcsön feldolgozásra, melyet ez úton is köszönök.

Kedves menyasszonyunk nagy tiszteletére

A menyasszony szó áthúzva, helyette ceruzával mellé írva: *virágszálunk*

Vastagon áthúzva és lesatírozva:

Nemes magyar hazánk dicső híressége,

Még a királynak is gondja van ám erre.

(Az 1956 utáni erdélyi politikai helyzetben ez a módosítás érthető is.)

Ezekon túl néhány összefüggéstelen alkalmi bejegyzés is olvasható a nyomtatványban, mint például országnevek, városnevek, számsorok vagy valamiféle (valószínűleg II. világháborús helyi katonai eseménnyel kapcsolatos) etnikai összetételre utaló *magyar 13, orosz 12, román 8* feljegyzés. Ez az intenzív és személyes használat a kéziratosság és a nyomtatott írásbeliség közötti átmenetre utal, miközben szem előtt kell tartanunk, hogy az így javított szövegek *szóbeli előadásra* íródtak, s ilyenkor a vőfély még további elemekkel egészíthette ki vagy rövidíthette meg azokat.

A ponyvák népi használatára vonatkozóan a vőfélyverses kiadványok számos tanulságos példát szolgáltatnak. Kimutathatók bennük a szóbeli és írott folklórra jellemző variálódás bizonyos elemei, kirajzolódik a társadalmi rétegek között betöltött közvetítő szerepük, mindennapi használatukban pedig megtalálhatók a kéziratosságra emlékeztető formai jegyek. Ez a tanulmány a kutatás kezdeti stádiumának eredményeit tükrözi, és legalább két területen várhatók további eredmények. Ismeretlen helyi kiadványok felkutatása, és egy-egy település kéziratossága (vagy a szóbeliségből gyűjtött) vőfélyvers-anyagával való összevetése a szövegek eredetének, variálódásának, terjedésének megértéséhez vihet közelebb bennünket. A nyomdák és kiadók történetének kutatása pedig a kiadványtörténeti családja pontosításához, árnyaltabb részleteinek kidolgozásához szolgálhat újabb, akár jelentős módosításokat eredményező adatokkal.